

Ks. dr hab. Tadeusz Lewandowski

Wydział Teologiczny UMK w Toruniu

Katedra Teologii Praktycznej

Recenzja pracy doktorskiej o. mgra lic. Mateusza Walczaka OSPPE *Realizacja charyzmatu paulińskiego i programów duszpasterskich Kościoła w Polsce w konferencjach głoszonych podczas warszawskiej pielgrzymki pieszej w latach 2000-2018* napisanej pod kierunkiem ks. prof. UKSW dra hab. Tomasza Wielebskiego w Katedrze Prakseologii Pastoralnej i Organizacji Duszpasterstwa na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2023 – maszynopis ss. 205

Recenzowana praca zawiera wszystkie elementy składowe klasycznej rozprawy naukowej, a więc: spis treści, wykaz skrótów, wstęp, cztery rozdziały, zakończenie i bibliografię.

We wstępie (s.8-19), który zawiera wszystkie wymagane metodologicznie elementy, autor wprowadza w problem swej rozprawy, ukazuje jej cel, charakteryzuje wykorzystane źródła oraz określa metody pracy.

Pielgrzymka jest typową formą religijności ludowej związaną z sanktuariami. W tym kontekście, szczególnego znaczenia nabierają pielgrzymki piesze, w tym Warszawska Pielgrzymka Piesza prowadzona przez ojców i braci Zakonu Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika na Jasną Górę w Częstochowie. Niewątpliwie na właściwe przeżycie pielgrzymki składa się wiele czynników, ale szczególną wartość ma posługa słowa Bożego realizowana w głoszonych homiliach i konferencjach. Połączenie posługi słowa i posługi sakramentalnej pozwala na przeżycie w czasie pielgrzymki „rekolekcji w drodze”.

Dobrze się stało, że o. Mateusz Walczak, zdając sobie sprawę, że Warszawska Pielgrzymka Piesza była przedmiotem zwłaszcza badań historycznych, że nikt do tej pory nie analizował treści wygłaszanych konferencji w trakcie jej trwania, podjął się właśnie tego zadania i to w sposób bardzo oryginalny. Zainteresowała go nie tylko treść wygłoszonych konferencji, ale ich powiązanie z jednej strony z charyzmatem paulińskim, z drugiej z programem duszpasterskim Kościoła w Polsce. A zatem celem głównym rozprawy jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, „w jakim stopniu treści przygotowanych, wydrukowanych i wygłoszonych podczas Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej konferencji uwzględniały rysy i znamiona charyzmatu paulińskiego oraz na ile wpisywały się w założenia programów duszpasterskich Kościoła w Polsce? „(s.17). Ponadto autor realizując cel główny pracy podejmuje próbę przybliżenia istoty charyzmatu paulińskiego, założeń programów duszpasterskich w latach 2000-2018, aby w ich świetle przedstawić wnioski i postulaty pastoralne.

W sposób wyczerpujący zostały omówione wykorzystane źródła pracy. Autor klasyfikuje je w trzech obszarach badawczych. Pierwszy dotyczy istoty i realizacji charyzmatu paulińskiego i obejmuje dokumenty, które dotyczą życia zakonnego, charyzmatu, istoty konsekracji zakonnej oraz duszpasterstwa i apostołatu paulinów. Drugo obszar źródeł dotyczy opracowań programów duszpasterskich w Polsce. Trzeci obejmuje archiwalny zbiór konferencji wygłoszonych w ramach Warszawskiej Pielgrzymki.

Podejmując problem badawczy autor odwołuje się do dokumentów Kościoła Powszechnego, ze szczególnym uwzględnieniem tekstów II Soboru Watykańskiego, jak i nauczania posoborowego papieża a także dokumentów różnych Kongregacji Kurii Rzymskiej.

Bibliografia obejmuje także obfitą literaturę przedmiotu i wykorzystane strony internetowe.

Mając na uwadze osiągnięcie wyżej wskazanego celu pracy o. M. Walczak poprawnie wykorzystuje paradygmat badawczy stosowany w teologii pastoralnej zwany paradygmatem trzech etapów analizy teologicznej: etap normatywny, etap realizowany i etap postulowany. Autor nie korzysta z badań socjologicznych.

Zastosowana metodologia wyznacza schemat pracy, która składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy i drugi dotyczy etapu normatywnego. Rozdział trzeci obejmuje etap realizowany i rozdział czwarty etap postulowany.

Rozdział pierwszy ukazuje specyfikę charyzmatu paulińskiego w jego wymiarze kontemplacyjnym i apostołskim. Ponieważ tematyka pracy dotyczy działalności apostołskiej, autor koncentruje uwagę na czterech elementach charyzmatu paulińskiego: Chrystus – Kościół- Sakramenty – Maryja, które mają decydujący wpływ na zaangażowanie apostołskie zakonu. Zaznacza przy tym, że te cztery aspekty mające charakter uniwersalny, mają swoje zakotwiczenie najpierw w konsekracji chrzcielnej, a następnie pogłębione zostają przez konsekrację zakonną.

„Chrystus – droga i cel życia konsekrowanego” – poprzez to stwierdzenie o. Walczak podkreśla, że życie konsekrowanego implikuje naśladowanie Chrystusa. To Jego Osoba, najpełniejsze upodobnienie się do Zbawiciela decyduje o owocności życia i działania powołanego. Drogą do urzeczywistnienia tego są trzy śluby: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa. Dlatego poprzez profesję zakonną powołany zobowiązuje się publicznym ślubem do zachowania trzech rad ewangelicznych. „Punktem odniesienia w życiu radami ewangelicznymi jest osoba Chrystusa czystego, ubogiego i posłusznego, który jedynie może stanowić inspirację do takiego życia, wzbudzając jednocześnie ciągle pragnienie realizowania go”(s.24).

Autor przedstawia rady ewangeliczne w ujęciu biblijno-teologicznym, odwołuje się do dokumentów Kościoła, dokumentów Zakonu, wskazując na Chrystusa jako drogę i cel życia konsekrowanego. Podkreśla przy tym, że wszystkie trzy śluby są istotowo sobie równe i razem stanowią wspólną drogę, „gdyż w praktyce nie spotyka się ślubowania któregoś z nich osobno lub ślubowania dwóch, z pominięciem jednego”(s.25).

Po ukazaniu wymiaru chrystocentrycznego życia paulińskiego, w pracy zostaje zarysowany wymiar eklezjalny. Zagadnienie życia zakonnego zakorzenionego w Kościele autor przedstawia w dwóch kierunkach: *ad intra* i *ad extra*. W prezentacji tego problemu posługuje się terminem *communio* nadając mu znaczenie „wspólnota”. Taka wspólnota realizuje się w wymiarze wertykalnym – człowiek – Bóg i horyzontalnym człowiek - człowiek, co w konsekwencji stanowi jeden wspólny wymiar bosko-ludzki. Oba te wymiary są charakterystyczne dla życia i działalności paulinów. Troska o komunie człowieka z Bogiem ma decydujący wpływ na komunie człowieka z człowiekiem, „aby móc cokolwiek przekazać trzeba najpierw samemu tym żyć”(s.38). Dlatego paulińskie prawodawstwo podaje szereg środków, które mają pomagać w budowaniu więzi z Bogiem i właściwych relacji wewnątrz wspólnoty zakonnej. Rozumienie wspólnoty znajduje swoje dopełnienie w posłaniu, w misji, w apostołstwie. Konsekracja zakonna jest źródłem misyjnej działalności. To powiązanie kontemplacji z apostołstwem świadectwa i czynu jest charakterystyczne we współczesnym funkcjonowaniu zakonu paulińskiego.

Mając na uwadze wymiar eklezjalny życia zakonnego autor pracy omawia następnie rolę i znaczenie sakramentów w życiu i misji Kościoła „w drodze”. Podkreślając, że zakotwiczenie życia konsekrowanego w Mistycznym Ciele Chrystusa dokonuje się w pierwszym rzędzie przez sakramenty, koncentruje się na trzech z nich: chrzcie, pokucie i Eucharystii. Ten wybór związany jest z późniejszą analizą treści wygłaszanych konferencji.

Bardzo ważnym elementem duchowości paulińskiej jest jej charakter maryjny. Maryja jest pierwowzorem życia konsekrowanego. Autor pracy odwołuje się najpierw do mariologii soborowej, charakteryzującej się historio zbawczym widzeniem roli Maryi, co pozwala współczesną mariologię ujmować w dwóch nurtach: chrystotypicznym i eklezjotypicznym. Mając to na uwadze ukazuje Maryję jako wzór życia zakonnego. „Maryja całkowicie oddana sprawie Jezusa i Kościoła jest najdoskonalszym wzorem życia prawdziwie konsekrowanego – zasłuchanego, rozmodlonego, płodnego i ofiarniczego”(s.59). Maryja jest przykładem wiary i życia ewangelicznego. Ważnym elementem życia duchowego w odniesieniu do Maryi, jest zawierzenie się Jej jako Matce. Najwłaściwszą formą kultu maryjnego jest Jej naśladowanie. Właśnie naśladowanie Jej życia oraz krzewienie Jej czci jest szczególnym znamieniem paulińskiej duchowości. Charakter maryjny powinna posiadać także działalność apostołska, w powierzonych Zakonowi sanktuariach, zwłaszcza na Jasnej Górze.. Realizacja bowiem maryjnego charakteru zakonu dotyczy dwóch płaszczyzn: osobistego uświęcenia i posługi duszpasterskiej. Ta ostatnia ma dotyczyć zwłaszcza głoszenia słowa Bożego. Kaznodziejstwo maryjne powinno mieć charakter chrystocentryczny, zakotwiczone w Biblii i w Magisterium Kościoła oraz mieć charakter ewangelizacyjny.

Rozdział drugi, stanowiący wraz z rozdziałem pierwszym etap normatywny postępowania badawczego, jest próbą przedstawienia i przebadania założeń i treści programów duszpasterskich realizowanych w latach 2000-2018. Prezentację tychże programów poprzedza analiza pojęcia programowania duszpasterskiego. Niejako syntezą tej analizy jest podkreślenie, że „program duszpasterski to wypracowany zakres działalności zbawczej Kościoła na rok lub kilka lat, odpowiadający aktualnym potrzebom duszpasterskim, będący pomocą w podejmowanej działalności wspólnoty wierzących. W programowaniu działalności

duszpasterskiej należy pod uwagę brać wymiar boski (łaska Boża) i wymiar ludzki (natura człowieka),wymagający ciągłego nawrócenia”(s.71).

Po gruntownym przybliżeniu samego pojęcia programowania i wskazaniu jego istotnych aspektów oraz podkreśleniu roli programów duszpasterskich w Polsce, autor pracy przechodzi do syntetycznego zarysowania tematyki analizowanych ogólnopolskich programów z lat 2000-2018. Badania opiera na czterech cyklach programowych: 2001-2004; 2004/2005; 2005-2010; 2010-2013; 2013-2017. Więcej uwagi poświęca programowi duszpasterskiemu na lata 2000-2001, który podejmował zagadnienie nowej ewangelizacji i stanowił wprowadzenie do następnych programów, „stanowiących cykl rozłożony na trzy lata, oparty w swej istocie o treści zawarte w liście Jana Pawła II *Novo millenium ineunte*, w którym papież aż 34 razy używa wyrazu program. Trzy słowa klucze: poznać, umiłować i naśladować Chrystusa stanowią trzon, na którym opierać miała się realizacja posługi duszpasterskiej, jaka była podejmowana w kolejnych latach w Kościele w Polsce”(s.83).

Przeprowadzona przez o. Walczaka analiza poszczególnych programów, pokazuje bogactwo tematów, ich aktualność w odniesieniu do życia Kościoła, zwłaszcza w Polsce. Analizowane cykle programowe zawierają wytyczne i postulaty duszpasterskie, odzwierciedlające charakter pastoralnych działań wyznaczanych przez Episkopat w Polsce. Te programy, tworzone dla całej Polski, miały duży poziom ogólności, ale z zastosowaniem zasady pomocniczości, dawały możliwość dostosowania w warunkach lokalnych, co zostało wykorzystane w programach diecezjalnych.

Należy tu jeszcze zaznaczyć, że autor dysertacji nie tylko umiejętnie przedstawia założenia poszczególnych programów, wydobywa z nich konkretne przesłane, ale także zajmuje swoje krytyczne stanowisko (np. s.85;.s.82).

Trzeci rozdział pracy obejmuje analizę konferencji ogłoszonych podczas Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej w latach 2000-2018. Zanim jednak autor podejmie się tej analizy kreśli bogatą historię samej pielgrzymki i przybliży jedną z form przepowiadania słowa Bożego, jaką jest konferencja. Jest to potrzebny zabieg, bowiem właśnie treść konferencji będzie przedmiotem dalszych badań. Tytułem wstępu przedstawia w skrócie przegląd konferencji z ich autorami, w odniesieniu do poszczególnych pielgrzymek, liczby pątników i tytułów programów duszpasterskich.

Analiza poszczególnych konferencji uwidacznia bogactwo poruszanych zagadnień. Autor pracy stara się w każdej pielgrzymce, nawiązując do jej hasła, ukazać najistotniejsze treści, szukając ich związku z czterema znamionami paulińskiej duchowości i aktualnym programem duszpasterskim. Przeprowadzone badania treści konferencji świadczą o dużej rozpiętości poruszanych zagadnień dotyczących wiary i moralności, a jednocześnie ukazują problemy wspólnoty wierzących po roku 2000. Zdaniem o. Walczaka w ogłoszonych konferencjach na uwagę zasługują przede wszystkim: „szereg obrazów, jakie przed słuchaczem malowali autorzy; liczne odniesienia do Biblii oraz do Magisterium Kościoła; mnogość odwołań do życia i nauczania świętych i błogosławionych; mnóstwo przykładów z życia codziennego; nawiązania do bogactwa literatury, malarstwa czy muzyki; wieloaspektowe podjęcie obszernej tematyki. Poszczególni autorzy na swój sposób starali się

przedstawić zaproponowane tematy i rozwinąć je na tyle, aby głoszone w czasie pielgrzymki słowo Boże jak najlepiej trafiło do słuchaczy oraz odpowiadało na ich problemy, stanowiąc jednocześnie pewną odpowiedź na znaki czasu. Nie ulega wątpliwości, że podejmowana podczas WPP posługa słowa stanowi okazję do przekazu Dobrej Nowiny oraz posiada wymiar ewangelizacyjny, formacyjny i eklezjo twórczy”(s.153-154).

Czwarty rozdział pracy, będąc etapem postulowanym, a zarazem najbardziej twórczym zawiera wnioski i postulaty pastoralne, które powinny posłużyć w realizacji głoszenia słowa Bożego na pielgrzymce.

Autor w tej części pracy, mając na uwadze wszystkie przeanalizowane konferencje, zwraca uwagę na obecność czterech zasadniczych cech charakterystycznie wynikających z charyzmatu paulinów, przy jednoczesnym odniesieniu do założeń programów duszpasterskich.. Podkreśla przy tym, że mniej lub bardziej precyzyjnie są one tam obecne, ale w większości znajdują tam swoje miejsce.

Zdaniem o. Walczaka , zasadnicze znamię duchowości paulińskiej, czyli postawienie Chrystusa w centrum życia, przyjęcia Go jako drogę zbawienia, jest obecne w konferencjach w podkreślaniu wartości modlitwy, która prowadzi do dokonania osobistego wyboru Chrystusa. Zagadnienie modlitwy często pojawia się także w analizowanych programach duszpasterskich i znajduje wiele odniesień w konferencjach.

Kolejna cecha wypływająca z charyzmatu paulinów, a obecna w analizowanych konferencjach, to świadomość Kościoła będącego w drodze. Ta rzeczywistość żywego Kościoła jest też obecna w niektórych programach duszpasterskich, zwłaszcza w2012 r., kiedy hasło pielgrzymki *Kościół domem życia* pokrywa się z hasłem programów – *Kościół naszym domem*.

Kolejną istotną przestrzeń związaną z charyzmatem paulinów stanowią sakramenty, widzialne znaki niewidzialnej łaski. Wszystkie sakramenty, mające za zadanie jednoczyć człowieka wierzącego z Bogiem, służyć jego zbawieniu, znalazły omówienie w konferencjach. Do wszystkich sakramentów nawiązują także programy duszpasterskie. Przy tym zagadnieniu autor pracy krytycznie odnosi się do niektórych konferencji, w których zabrakło tematyki sakramentów, bądź konsekwentnego ich ujmowania.

Ostatni rys duchowości paulinów, to jego charakter maryjny. Od początku istnienia zakonu Maryja odgrywa szczególną rolę. Nie mogło zabraknąć ukazania Jej roli w życiu Kościoła w wygłoszonych konferencjach. „Niemal wszystkie przeanalizowane treści pielgrzymkowych konferencji mniej lub bardziej odnosiły się do Matki Chrystusa”(s.166). W każdym omówionym w tej pracy programie duszpasterskim znajdują się wątki związane z Maryją.

W podsumowaniu autor stwierdza: „Przeprowadzona analiza treści konferencji prowadzi do wniosku, że elementy charyzmatu paulińskiego są w nich obecne. Autorzy konferencji w swoich tekstach dokonali włączenia charyzmatu zakonnego w charyzmaty obecne w całym Kościele”(s.167). Podkreśla jednocześnie, że w konferencjach autorstwa zakonników paulińskich zabrakło odniesień do siedemsetletniej tradycji monastycznej tej wspólnoty.

Odnosząc się do wykorzystania programów duszpasterskich w konferencjach, autor rozprawy stwierdza, że w zdecydowanej większości idee programów Kościoła w Polsce znalazły swoje miejsce w analizowanych konferencjach.

Aby doprowadzić do jeszcze pełniejszej posługi słowa Bożego w czasie pieszej pielgrzymki autor rozprawy formułuje trzy zasadnicze postulaty pastoralne: należy pogłębić rozumienie i przeżywanie charyzmatu zakonnego, nadać programowaniu charakter synodalny i bardziej uwrażliwić na współczesne znaki czasu.

Rozwijając te postulaty, autor kładzie nacisk na coraz bardziej świadome i radykalne przeżywanie konsekracji zakonnej. Podkreśla, że „osobiste przeżywanie zakonnego charyzmatu prowadzić może do bardziej oddanej posługi duszpasterskiej, z jednej strony przenikniętej duchem paulińskim, z drugiej strony dostosowanej do potrzeb współczesności”(s.175). Ważny jest także wybór osób, którym powierza się przygotowanie konferencji pielgrzymkowych.

Mając na uwadze przeanalizowane programy duszpasterskie, o. Walczak postuluje większe zaangażowanie świeckich w przygotowywaniu programów duszpasterskich. „Świeccy razem z hierarchami są współodpowiedzialni za losy Kościoła, dlatego powinni także w większym stopniu być zachęceni, motywowani i aktywizowani do podjęcia się wspólnego dzieła planowania jego działalności duszpasterskiej, tak na poziomie ogólnopolskim, jak i na poziomie diecezjalnym oraz parafialnym”(s.177). Dużą rolę może tu spełnić właściwa realizacja idei synodalności.

Potrzeba wrażliwości na znaki czasu – to trzeci postulat. Autor podkreśla, że działalność Kościoła powinna być podejmowana w kontekście oraz w odpowiedzi na pojawiające się znaki czasu, a programowanie duszpasterskie obejmujące tak wiele płaszczyzn życia współczesnego człowieka musi je uwzględniać. „Trafne rozpoznanie znaków czasu, ich właściwa interpretacja teologiczna oraz wyprowadzenie z nich właściwych wniosków oraz postulatów jest nie tylko potrzebą, ale i duszpasterską koniecznością, także w w kontekście przepowiadanego słowa Bożego”(s.180).

Kończąc prezentację postulatów, autor rozprawy sugeruje planowanie tematyki pielgrzymkowej o wymiarze długofalowym, rozłożonym na kilka lat, co umożliwiłoby zachowanie „swoistego kontinuum i dałoby z kolei możliwości rozwoju podjętych tematów”(s.181). Zwraca także uwagę na potrzebę pielęgnowania owoców pątniczego trudu, sugerując spotkania pątników w ciągu roku.

W zakończeniu pracy autor zawarł podsumowujące wnioski i wskazał dalsze kierunki badawcze.

Lektura pracy przekonuje, że mamy do czynienia z bardzo wartościową pozycją naukową ukazującą jak w praktyce duszpasterskiej, konkretnie w przepowiadaniu słowa Bożego realizowany jest charyzmat zakonu paulińskiego i program duszpasterski Kościoła w Polsce. W literaturze teologicznej częściej pojawiają się opracowania teoretyczne, rzadziej krytyczne prace oceniające wykorzystania wypracowanych zasad w praktyce. Tę lukę stara się wypełnić

krytyczna praca ojca Walczaka. Autor z dużym znawstwem porusza się w zagadnieniach teoretycznych – aktualne nauczanie Kościoła, zwłaszcza w dokumentach ostatnich papieży, charyzmat pauliński, programy duszpasterskie, rozumienie szczególnej formy przepowiadania, jaką jest konferencja, a jednocześnie konfrontuje teorię z praktyką. Poddając analizie obszerny materiał wygłoszonych konferencji umiejętnie wydobywa z niego treści, które wskazują na recepcję założeń, a jednocześnie ukazuje braki w recepcji. Czyni to nie dla samej krytyki, ale z myślą lepszego przygotowania konferencji pielgrzymkowych, aby były odpowiedzią na aktualne nauczanie Kościoła i współczesne wyzwania „znaków czasu”, a tym samym stwarzały dla uczestników prawdziwe rekolekcje duchowe. W tym duchu autor pracy formułuje postulaty pastoralne, których realizacja powinna przyczynić się do jeszcze owocniejszej posługi słowa w czasie pieszej pielgrzymki.

Podjęty problem pracy został opracowany bardzo solidnie. Rozprawa powinna w formie książkowej dotrzeć do kapłanów zakonnych i diecezjalnych, których posługa głoszenia słowa Bożego musi być zawsze wierna Bogu i człowiekowi.

Jeśli chodzi o aspekt merytoryczny, recenzowana praca zasługuje na uznanie. Autor wykazał się bardzo dobrą znajomością dokumentów zakonnych, programów duszpasterskich i dokumentów Kościoła. Z wielką erudycją porusza się po bogatym materiale źródłowym. Umiejętnie wykorzystuje literaturę teologiczną. Solidnie sporządza przypisy, które pomagają właściwie zrozumieć prezentowane treści. Bogactwo materiału teologiczno-homiletycznego zostało przez autora wszechstronnie przeanalizowane z zastosowaniem właściwych zasad metodologii naukowej. Merytoryczna wartość recenzowanej pracy polega i na tym, że uzasadnia potrzebę odwoływania się do dorobku polskiego kaznodziejstwa i kształtowania w Polsce ciągłej odnowy kaznodziejstwa i ciągłej formacji w zakresie wykonywania podstawowej funkcji Kościoła, jaką jest przepowiadanie słowa Bożego. Praca wpisuje się w dorobek krytycznych opracowań z zakresu współczesnego kaznodziejstwa polskiego, ukazywania jego tożsamości.

Praca jest bardzo starannie przygotowana i zaprezentowana pod względem formalnym. W strukturze pracy widać poprawne wnioskowanie. Język, którym jest napisana jest staranny i literacko poprawny, co ułatwia odbiór treści opracowania.

Na koniec drobne uwagi:

1. W zapowiedzi kolejnego materiału użyty jest czas przeszły zamiast przyszłego – s.46;
2. Na s.166 w ostatnim akapicie wydaje się, że lepiej zastąpić zwrot – „wysunięto wnioski” na „pozwala stwierdzić”;
3. Na s.173 autor używa takiego sformułowania: „Jego zdaniem należy zwrócić uwagę...” Z kontekstu nie wiadomo, czyje jest to zdanie .

Lektura rozprawy podsunęła recenzentowi następujące pytania, których adresatem jest autor pracy:

1. Mariologia soborowa wniosła nowe spojrzenie na rolę Maryi w historii zbawienia, jakie są implikacje homiletyczne mariologii soborowej?
2. Ojciec zajął się w pracy konferencjami w czasie pielgrzymki. Jakie są Ojca doświadczenia związane z głoszeniem homilii w czasie pielgrzymki pieszej?

Konkluzja: recenzent z uznaniem ocenia wyniki osiągnięte przez doktoranta, a poczynione uwagi w niczym nie umniejszają istotnej wartości dysertacji, zaś są podyktowane chęcią pomocy w jej udoskonaleniu przed wydaniem drukiem.

Metodyczny i merytoryczny poziom pracy w pełni pozwala recenzentowi wnieść wniosek do Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie o. mgra lic. Mateusza Walczaka OSPPE do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Tadeusz Lewandowski